

УДК 94(477-25)«196/198»

А. Е. ИЙСЛУУ*

**ДНІПРОВСЬКИЙ РАЙОН м. КИЄВА
В АРХІВНИХ ДОКУМЕНТАХ (до 50-річчя створення)**

На основі архівних документів висвітлено розвиток Дніпровського району від часу його створення до другої половини 1980-х років. Відображено процес його зростання та розбудови протягом трьох п'ятирічок, перетворення на найбільш населений район міста.

Ключові слова: Київ; Дніпровський район; виконавчий комітет Дніпровської районної ради народних депутатів; промисловість; житлова забудова; п'ятирічка.

Райони займають одне з найважливіших місць у системі адміністративно-територіального устрою міст та у своїй сукупності утворюють цілісний образ міського простору. У той же час вони є окремими складовими міського середовища та мають свої історичні, господарські, соціокультурні особливості. Останніми роками з'являється все більше праць, які розкривають історію окремих районів Києва. Так, наприклад, 2004 р. був опублікований короткий посібник краєзнавця С. Вакулишина «Святошинський район столиці»¹, а 2010 р. вийшла друком праця «Солом'янський район міста Києва: вчора, сьогодні, завтра» (автори – М. Кальницький, Н. Вітюк, С. Євсєєв)².

Історія ж лівобережної частини Києва довгий час залишалася поза увагою дослідників, оскільки до 1923 р. ці території входили до складу Чернігівської губернії. Одним із перших, хто почав збирати інформацію про Дарницький район – колись єдиний лівобережний район Києва – був відомий киевознавець М. Рибаків. Ще з 1960-х років він публікував невеликі нариси з історії району, які згодом стали частиною його дослідження «Невідомі та маловідомі сторінки історії Києва»³. Один із розділів його праці «Звідки пішла Дарниця» розкриває історію лівобережного передмістя столиці у дорадянський період. Більш детально процес освоєння цих територій описаний у тритомнику «Дарниця: роки, події, люди», виданому 2014 р. спільними зусиллями колективу авторів⁴.

Серед сучасних дослідників київського Лівобережжя варто виокремити краєзнавців С. Широчина, О. Михайлика, К. Степанця, які у 2017–2018 рр. опублікували спільні праці «Невідоме Лівобережжя з кінця

* *Ийслуу Аліна Еедіківна* – головний спеціаліст відділу формування НАФ та діловодства Державного архіву м. Києва, аспірантка 2-го року навчання кафедри історії Національного університету «Києво-Могилянська академія».

XIX до середини XX ст.»⁵ та «Невідоме Лівобережжя. 1960–1980-ті»⁶. У цих розвідках висвітлено історію забудови місцевості, описано архітектурні особливості споруд та наведено чимало невідомих фактів про творців серійних житлових будівель, їхніх мешканців, а також про нереалізовані проекти.

Як бачимо, історія Дніпровського району розкрита у комплексних працях, присвячених вивченню минулого всієї лівобережної частини міста. Разом із тим, радянський період – ключовий для становлення району як адміністративної одиниці – практично до останніх років залишався поза увагою дослідників. У зв'язку з цим, метою розвідки є висвітлення появи та розвитку Дніпровського району як окремої адміністративно-територіальної одиниці (не менш значущої, ніж правобережні райони міста) у період від його офіційного створення до другої половини 1980-х років, коли з'являється новий генеральний план Києва з черговими схемами розміщення населення, а на території Лівобережжя утворюються ще два райони – Ватутінський та Харківський. Джерельною базою розвідки стали документи фондів: «Виконавчий комітет Дніпровської ради районних народних депутатів м. Києва» (Р-1569), «Відділ народної освіти виконавчого комітету Дніпровської ради районних народних депутатів м. Києва» (Р-1573) та «Виконавчий комітет Київської міської ради депутатів» (Р-1), що зберігаються у Державному архіві м. Києва.

Після Другої світової війни Київ поступово перетворювався на потужний промисловий центр. Було відновлено роботу військово-промислових підприємств, створювалися нові заводи: реле і автоматики, радіоапаратури, авторемонтні, відкривалися фабрики. На Лівобережжі знову стали до роботи «Шовкобуд» та Дарницький м'ясокомбінат. 1951 р. був введений в експлуатацію Київський завод хімікатів, а ще через 3 роки відбувся пуск першого турбоагрегату Дарницької ТЕЦ-4. У зв'язку зі зростанням промислових потужностей міста, збільшувалася і кількість населення у ньому. Уже 1958 р. Київ став містом-мільйонером із приростом населення у понад 50 тис. осіб на рік. За Всесоюзними переписами 1959 р. та 1979 р., кількість мешканців Києва зросла удвічі з 1,1 до 2,1 млн жителів⁷. З метою територіального забезпечення активної промислової, а у зв'язку з цим і житлової забудови виникла необхідність розробити новий генеральний план Києва. Його було затверджено урядом УРСР 1967 р., а головними авторами стали архітектори Б. Приймак та Г. Слуцький. Ключовою ідеєю генерального плану було використання русла Дніпра як основної композиційної осі його правого і лівого берегів; було також запропоновано більш активне освоєння лівобережної частини міста⁸.

Наприкінці 1960-х років населення Дарницького району Києва становило понад 300 тис. осіб⁹. З метою вдосконалення системи управління

цими територіями відповідно до Указу Президії Верховної Ради УРСР від 23 травня 1969 р. зі складу Дарницького району було виділено Дніпровський¹⁰. Територія новоствореного району становила 131 кв. км.¹¹, а кількість населення станом на 1 липня 1969 р. – 162 тис. 340 осіб¹². До складу району увійшли масиви Ленінградської (тепер Дарницької) площі, Соцмістечко, Північно-Броварський, Водопарк, Лісовий, селища Воскресенської та Микільської Слобідок, Куликове поле, Биківня, поселення в підсобному господарстві «Рибне» та лісництва¹³. Згідно з рішенням виконавчого комітету Київської міської ради депутатів трудящих від 10 червня 1969 р. № 978/2, межа між Дарницьким та Дніпровським районами проходила від річки Дніпро по мосту метрополітену, Броварському шосе, вул. Марини Раскової, бульвару Верховної Ради, вул. Будівельників, Володимира Сосюри, Ново-Московській, селищу ДВРЗ, під'їзній залізничній колії ДВРЗ та по залізничній колії Київ – Москва до міської межі¹⁴.

Того ж року була створена Дніпровська районна у місті Києві рада депутатів трудящих, яка провела свою першу сесію 25 червня 1969 р.¹⁵. Під час сесії були розглянуті організаційні питання щодо обрання голови виконавчого комітету райради, створення постійних комісій, а також визначено завдання депутатів з організації фізичного виховання молоді на підприємствах і за місцем проживання. Головою виконавчого комітету Дніпровської районної ради депутатів трудящих було обрано першого заступника голови Дарницького райвиконкому, депутата від 214 виборчого округу І. Запорожця. На засіданні першої сесії райради був присутній голова виконавчого комітету Київської міськради депутатів трудящих та керівник «Головкиївміськбуду» В. Гусев. За його словами Дніпровський район мав стати другим адміністративним центром Києва і в майбутньому бути «очень столичним районом»¹⁶.

На території Дніпровського району станом на 1971 р. знаходилося 17 промислових підприємств, 22 будівельні та ремонтно-будівельні організації, підприємства транспорту, торгівлі та багато інших¹⁷. Серед найбільших промислових установ району можна виділити Київське виробниче об'єднання «Хімволокно», засноване у 1937 р. як фабрика віскозного шовку. Підприємство займалося випуском віскозної та капронової нитки, целюлозної плівки, а у 1970–1977 рр. першим у СРСР почало випускати струни для тенісних і бадмінтонових ракеток із виробничою потужністю в 20 тис. т. на рік. Іншим великим підприємством району був Київський каніфольно-скипидарний завод, перейменований у 1960 р. на Київський хімічний комбінат, а згодом – Київський завод полімерних матеріалів. 1966 р. підприємство увійшло до виробничого об'єднання «Укрпластик» і наразі є найбільшим заводом свого профілю в Україні. На території району розташований також відомий Дарницький вагоноремонтний завод, поблизу якого знаходиться однойменний

мікрорайон «ДВРЗ». У 1970–1980-х роках його працівники працювали у 2 зміни, а виробничі потужності становили понад 15 тис. відремонтованих вагонів на рік. Діяльність промислових підприємств на території Дніпровського та Дарницького районів, а також постачання тепла лівобережним житловим масивам забезпечувала збудована у 1954–1965 рр. Дарницька теплоелектростанція, яка й зараз продовжує функціонувати. Серед інших підприємств району слід згадати завод «Ремдормаш» (зараз – Київський механічний завод «Магістраль» імені М. П. Шульгіна), Дарницький шовковий комбінат, Київський завод хімікатів та завод «Граніт».

У досліджуваний період між підприємствами району, як і в цілому по СРСР, проводилися змагання за кращі показники виконання та перевиконання п'ятирічних планів, на які спрямовували свою агітаційно-пропагандистську роботу партійні організації. На тлі цих перегонів широку підтримку здобували робітничі рухи, головним завданням яких було збільшення продуктивності праці робітників. Наприклад, на Дарницькому шовковому комбінаті у 1980–1981 рр. активно поширювалися ініціативи «Кожному робочому часу – найвищу отдачу», «От эффективной работы бригады – к эффективной работе предприятия»; у Київському будівельному управлінні з будівництва теплових мереж широку підтримку отримали рухи «Пусковые объекты досрочно», «XXXVI съезду КПСС – ударный труд, отличную учебу молодежи»¹⁸.

Іншим важливим політичним інструментом впливу на працездатність населення та контролю за його дозвіллям була система державного управління сферою фізичної культури та спорту. Показово, що навіть під час засідання першої сесії виконавчого комітету Дніпровської районної ради депутатів трудящих у 1969 р. поряд з організаційними питаннями на обговорення виносилася проблема забезпечення ефективної організації фізичного виховання молоді та робітників. Ця сфера людського життя строго контролювалася органами державної влади. Ще 1959 р. вийшла постанова «Про керівництво фізичною культурою і спортом у країні», якою було визначено, що Союз спортивних товариств і організацій СРСР має працювати під керівництвом партійних органів влади. Обласні, міські, районні та місцеві ради фізичної культури здійснювали керівництво всіма спортивними товариствами незалежно від форми їх організації. У районі лише 1984 р. підготовлено більше 15 тис. спортсменів масових розрядів, 18 тис. значкістів ГТО («Готов к труду и обороне»), працювало 697 спортивних секцій з 37 видів спорту, у яких займалися 38 тис. осіб. Окрім того, до 78 груп здоров'я було зараховано 27 тис. осіб¹⁹.

Завдяки згаданим робітничим ініціативам та підтримці фізичного виховання працівників п'ятирічні плани підприємства району вико-

нувалися достроково. У роки дев'ятої п'ятирічки обсяги виробництва зросли на 29,2% проти 20,6 % встановлених планом. Продуктивність праці зросла на 36,7%, що на 10% перевищило заплановані норми. Понад річні плани було реалізовано продукції на 37 млн крб. За роки п'ятирічки введено в дію виробництво з випуску джгута та очисні споруди в об'єднанні «Хімволокно», інженерний комплекс інститутів «Проектстальконструкція», «Укрводоканалпроект», спортивна школа-інтернат, 3 профтехучилища, 2 АТС на 10 тис. номерів²⁰. У цей період було також завершено будівництво готелів «Славутич» та «Десна», дитячо-юнацьких кінотеатрів «Ровесник» (нині – Київський муніципальний академічний театр ляльок) та «Старт» (продовжує роботу), а також кінотеатру «Славутич» при готелі. 1974 р. було відкрито станцію метро «Комсомольська» (зараз – «Чернігівська»), яка стала важливим транспортним вузлом для усього Лівобережжя, оскільки поряд із нею проходило 5 трамвайних маршрутів.

За роки наступної п'ятирічки кількість працівників району зросла на 16 тис. осіб²¹. Продовжувалося будівництво інфраструктурних об'єктів. Одним лише «Київміськбудом № 5» було введено в дію Будинок дитини, кінотеатр на Лісовому масиві, 4 школи, 10 дошкільних закладів, лікарню, 5 магазинів і 7 центрів обслуговування²². У цей же період споруджено готель «Братислава» та станцію метро «Піонерська» (зараз – «Лісова»). Одинадцята ж п'ятирічка розпочалася із введення в дію однієї з найпотужніших теплоцентралей України – Київської теплоелектроцентралі № 6 (Київська ТЕЦ-6), яка зараз розташована в межах Деснянського району. За 1981–1985 рр. збудовано лікарню швидкої допомоги, терапевтичне відділення лікарні № 3, 2 поліклініки (дитяча та доросла), 8 дошкільних закладів та 4 школи²³. Цю п'ятирічку район виконав достроково 10 листопада 1985 р., план виробництва був виконаний на 100,4%²⁴.

Інтенсивними темпами проводилося також житлове будівництво у місті. Якщо до 1941 р. у Києві нараховувалося трохи більше 4 млн квадратних метрів житла (4,8 кв. м. на кожного мешканця), то станом на 1970 р. ця цифра зросла до 21 млн кв. м.²⁵ У 1960–1980-х роках на території Дніпровського району були знесені поселення Кухмістерської, Микільської та Воскресенської Слобідок, Куликового поля та збудовано нові житлові масиви: «Березняки», «Водопарк», «Лівобережний», «Райдужний», «Кибальчич». Первинною одиницею міської забудови був мікрорайон, що передбачав, окрім житлового будівництва, організацію культурної, побутової та соціальної інфраструктури. Однак через нестачу фінансування на територіях масивів було введено в експлуатацію лише мінімально необхідну інфраструктуру (школи, дитячі садки, продовольчі магазини), що зробило ці масиви сьогодні досить непопулярними серед прихильників культурного дозвілля²⁶. З іншого боку,

якщо говорити про розвиток міської будівельної індустрії, неможливо не згадати про ряд новацій, які були застосовані під час спорудження масивів. Так, для підготовки забудови «Русанівки» та «Березняків», завдяки проекту архітекторів Г. Кульчицького та В. Ладного, уперше в історії міста було здійснено гідронамив прибережних територій. Крім того, саме на Лівобережжі, на Північно-Броварському масиві, у 1975 р. був побудований один із найдовших будинків столиці, який складається з 24 секцій, за що в народі отримав назву «Велика китайська стіна». На території Дніпровського району також вперше у Києві були зведені житлові будинки серії «Т», які являли собою 14–22-поверхові споруди з внутрішнім каркасом опорних стін, містили технічний поверх, а також 4-кімнатні квартири. Масштаби тогочасного будівництва вражають: лише за 1970–1975 рр. було введено в експлуатацію 873 тис. кв. м. житлової площі, 8 загальноосвітніх шкіл, 14 дитячих закладів, побудовано 2 поліклініки, психоневрологічний диспансер, дитячу комплексну лікарню²⁷.

У роки одинадцятої п'ятирічки населення району значно зросло: у 1982 р. – на 20 тис. осіб, 1983 – на 28 тис. осіб, 1984 – на 54,2 тис., 1985 р. очікувався приріст на 70 тис. осіб, і це лише за рахунок міграції з інших районів міста²⁸. Згідно з переписом населення 1989 р., у Києві проживало 2,6 млн осіб, з них 355 тис. – у Дніпровському районі, що робило його найбільшим за кількістю населення на той час²⁹. У зв'язку з цим на початку 1980-х років була розширена площа житлової забудови вздовж берегової лінії Дніпра на територію поселення Троєщина. Загалом на кінець 1985 р. житловий фонд столиці зріс у 5,6 рази порівняно із довоєнним часом³⁰.

Поряд із збільшенням чисельності населення району зростала і кількість навчальних закладів, які виступали ключовими інституціями в системі виховання молоді. Саме освіта була вагомим чинником тоталітарного інформаційного простору і відігравала важливу роль у поширенні радянських ідеалів. З іншого боку, вона була фактором формування висококваліфікованих робітників, які допомагали завойовувати першість у стратегічних напрямках розвитку держави. Станом на 1969 р. у Дніпровському районі столиці працювали 23 школи, у яких навчалося 27 тис. 276 учнів та молодих працівників. Першочерговими завданнями районного відділу народної освіти було «піднесення рівня всієї навчально-виховної роботи, поліпшення якості знань та подолання другорічництва»³¹. У 1969–1970 рр. школи переходили на нові навчальні плани та 10-річні програми середньої освіти. Було збільшено кількість годин на вивчення російської мови, іноземні ж вивчалися факультативно, вводилася кабінетна система навчання, де кожен урок проходив у спеціально обладнаній аудиторії з використанням технічних засобів для унаочнення вивченого матеріалу. У доповіді на серп-

невій нараді вчителів шкіл Дніпровського району 1969 р. завідувачка Дніпровського районного відділу народної освіти Л. Кудрявцева зазначила, що найбільша складність таких змін у системі середньої освіти полягала у масовості перепідготовки вчителів, форму та порядок якої було доволі складно визначити³².

Варто зауважити, що освіту українці здобували в умовах масової цілеспрямованої політики русифікації. Ще 1958 р. вийшла постанова Пленуму ЦК КПРС про перехід частини українських шкіл на російську мову викладання. Трьома роками пізніше, на XXII з'їзді ЦК КПРС було проголошено програму про злиття націй, що означало тотальне зросійщення народів СРСР. У результаті станом на 1959 р. кількість учнів кийвських російськомовних шкіл становила 73,1%, у школах з українською мовою викладання навчалося лише 26,9% учнів³³.

На кінець 1980-х років 95% занять у вишах, технікумах та профтехучилищах проходило російською мовою, на 75% російськомовними були дитячі садки³⁴. За таких умов ще у період десталінізації кінця 1950-х років, що супроводжувалася засудженням масових репресій та демократизацією суспільно-політичного і культурного життя, почали з'являтися групи інакодумців – людей, які відкрито критикували радянську політику та вимагали громадянських, релігійних і національних свобод. Осередок українських дисидентів формувався з молодого покоління письменників та митців, які голосно заявили про себе у 1960-х роках, за що й отримали назву «шістдесятники». Представники цього руху прагнули позбутися тоталітарного диктату в творчості митців та виступали за свободу в усіх її проявах. Одним із відомих діячів, який належав до цього руху, був мешканець Дніпровського району Є. Сверстюк. Він виступав проти дискримінації української культури та написав один із найважливіших текстів українського самвидаву «З приводу процесу над Погружальським»³⁵. За основу памфлету було взято судовий процес над В. Погружальським, винуватцем пожежі у Державній публічній бібліотеці АН УРСР, яка сталася на Шевченківські свята 24 травня 1964 р. Під час пожежі у відділі україніки згоріло близько 600 тис. томів, серед яких були рідкісні рукописні видання, стародруки, архіви Б. Грінченка, «Київської старовини», Центральної Ради. Є. Сверстюк звинуватив в умисному підпалі анти-українську владу та закликав відстоювати права українського народу: «Українці! Чи знаєте, що вам спалено? Вам спалено частину розуму і душі. Не тієї, яку сталінський терор зацькував, заплював і загнав у п'яти, а тієї, що мала ожити в наших дітях і внуках. Вони спалили храм, де відроджується душа»³⁶.

Масовий ідеологічний тиск та політичні репресії, що розгорнулися у 1965–1970-х роках, змусили шістдесятників обирати подальший свій шлях: емігрувати, змиритися або ж і далі чинити опір. Є. Сверстюк

продовжив спротив, його було заарештовано 1973 р. та засуджено до 7 років таборів і 5 років заслання. Після повернення дисидент і далі займався громадською діяльністю: брав участь у створенні Українського культурологічного клубу, відстоював позиції Української Автокефальної Православної Церкви, з 1989 р. був президентом Української асоціації незалежної творчої інтелігенції України. Є. Сверстюк був також одним з авторів Національного акту свободи, покликаного врегулювати політичну кризу, що назріла у 2013–2014 рр. У 2015 р. на честь українського дисидента було перейменовано вулицю Марини Раскової у Дніпровському районі, на якій він проживав до своєї смерті 1 грудня 2014 р.

На Русанівському масиві Дніпровського району мешкав також український тележурналіст і дисидент С. Набока. 1979 р. він був співзасновником Київського демократичного клубу, учасники якого проводили філософські та літературні семінари, обговорювали політичні та ідеологічні питання, твори «сам»- і «тамвидаву». 1981 р. під час поширення листівок до Дня українського політв'язня С. Набоку разом з іншими учасниками клубу – І. Чернявською (пізніше дружиною), Л. Лохвицькою та Л. Мілявським було заарештовано та засуджено до 3-х років позбавлення волі. Через кілька років після звільнення дисидент разом із Є. Сверстюком та іншими політв'язнями став засновником та головою уже згаданого Українського культурологічного клубу – першої незалежної громадської організації в УРСР. У доповідній записці КДБ УРСР до ЦК КПУ від 20 червня 1987 р. про негативні процеси, що відбуваються в окремих неформальних об'єднаннях, неодноразово згадувалося ім'я «націоналістически настроенного жителя г. Києва» С. Набоки, який нібито встановив контакт із групою молодих людей, намагався підштовхнути їх на «конфронтацію» з органами влади та провести провокаційну ходу з нагоди річниці аварії на Чорнобильській АЕС³⁷. З 1989 р. видавав газету «Голос Відродження», працював на «Радіо Свобода», був генеральним директором Української незалежної інформаційної агенції «Республіка» (УНІАР), автором і сценаристом телепередач «Погляд ззовні» та «Десятка», з 1998 р. став президентом Українського медіаклубу. Помер С. Набока 2003 р., похований на Байковому кладовищі.

На території району проживало також чимало відомих акторів та діячів культури. У будинку № 8 на вул. Ованеса Туманяна у період з 1975 р. до 1979 р. мешкав відомий актор і режисер Л. Биков. Рішенням виконавчого комітету Київської міськради народних депутатів від 30 липня 1984 р. № 693 зазначений будинок віднесений до пам'яток історії місцевого значення³⁸. На території Березняків у 1971–1987 рр. у будинку № 5 на вул. Серфимовича проживав відомий режисер, сценарист та актор І. Миколайчук. У будинку № 8 на вул. Амвросія Бучми

у 1978–2005 рр. мешкала акторка Маргарита Криницина – легендарна «Проня Прокопівна» з фільму «За двома зайцями». У цьому ж будинку у 1970–1986 рр. проживав також актор Б. Брундуков, який зіграв у понад 130 фільмах, найвідомішими з яких були комедія «Афоня», «Табір іде в небо», «Міміно» та ін. Обом акторам були встановлені меморіальні дошки на цьому будинку. На Русанівці пройшло дитинство та юність відомого українського актора О. Горбунова, тут проживав журналіст, письменник Ю. Покальчук. На масиві ДВРЗ мешкає також український режисер А. Кирик, який у 1970–1980-х роках відзняв ряд анімаційних мультфільмів.

Наприкінці відзначимо, що Дніпровський район Києва, як і Лівобережжя у цілому, від початку розбудовувався як автономна одиниця з власною промисловою та соціокультурною інфраструктурою, що не передбачало такої масової міграції населення з лівого берега на правий, яку ми спостерігаємо зараз. На території району діяло чимало промислових підприємств, центрів побутового обслуговування та культурних установ, у яких працювали мешканці спальних масивів. Завдяки агітаційно-пропагандистській діяльності партійних організацій, поширенню робітничих ініціатив та пропагуванню здорового способу життя працівники місцевих установ давали високі показники результативності виконання п'ятирічних планів. У той же час швидкі темпи приросту міського населення потребували вжиття заходів щодо забезпечення людей житловою площею. Генеральним планом 1967 р. було передбачено масштабне житлове будівництво на території Дніпровського району. Протягом 1960–1980-х років були знесені місцеві поселення, а на їх місці зведені сучасні спальні масиви. У результаті, на кінець 1980-х років район став найбільш населеним у Києві. Тут народилися і проживають чимало відомих особистостей, діячі науки та культури, Герої Соціалістичної Праці, які продовжують розвивати район та вболівають за його майбутнє. У Державному архіві м. Києва зберігається ще чимало досі неопрацьованих документів з історії Дніпровського району. Перспективними напрямками досліджень є розвиток житлового будівництва, промислової та соціальної інфраструктури, особливості заселення району, діяльність товариських судів. Розкриття цих та інших тем допоможе хоча б частково заповнити «білі плями» в історії київського Лівобережжя радянського періоду.

¹ Вакулишин С. Святошинський район столиці. Київ, 2004. 96 с.

² Кальницький М., Вітюк Н., Євсєєв С. Солом'янський район міста Києва: вчора, сьогодні, завтра. Київ, 2010. 230 с.

³ Рибаків М. Невідомі та маловідомі сторінки з історії Києва. Київ, 1997. 374 с.

- ⁴ Дарниця: роки, події, люди. У 3-х кн. / ред. рада: М. Гузенко (гол.) та ін. Київ, 2014. 566 с.
- ⁵ *Широчин С., Михайлик О., Степанець К.* Невідоме Лівобережжя з кінця ХІХ до середини ХХ ст. Київ, 2018. 236 с.
- ⁶ *Широчин С., Михайлик О., Степанець К.* Невідоме Лівобережжя. 1960-1980-ті. Київ, 2018. 232 с.
- ⁷ Ілюстрована історія Києва / гол. ред. ради О. Попов; ред. рада: Г. Борjak, В. Геєць, Г. Івакін та ін.; ред. В. Смолій; авт. кол.: Н. Абашина, Н. Білоус, Д. Вортман та ін. Київська міська державна адміністрація; НАН України. Інститут історії України. Київ: Фенікс, 2012. С. 308
- ⁸ *Стеблецька Ю.* Планування розвитку м. Києва: історико-географічні аспекти // Вісник Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка. Географія. Київ, 2014. Вип. 1(62). С. 72.
- ⁹ Держархів м. Києва (Державний архів м. Києва). Ф. Р-1569. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 92.
- ¹⁰ Відомості Верховної Ради УРСР. Київ, 1969. № 24. С. 203.
- ¹¹ Держархів м. Києва. Ф. Р-1569. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 13.
- ¹² Там само. Спр. 31. Арк. 61.
- ¹³ Там само. Спр. 145. Арк. 129.
- ¹⁴ Там само. Спр. 1. Арк. 1.
- ¹⁵ Там само. Ф. Р-1. Оп. 8. Спр. 790. Арк. 75.
- ¹⁶ Там само. Ф. Р-1569. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 93.
- ¹⁷ Там само. Спр. 145. Арк. 129.
- ¹⁸ Там само. Спр. 1026. Арк. 1–2.
- ¹⁹ Там само. Спр. 1493. Арк. 45.
- ²⁰ Там само. Спр. 1149. Арк. 32.
- ²¹ Там само. Спр. 1154. Арк. 58.
- ²² Там само. Спр. 1053. Арк. 32.
- ²³ Там само. Спр. 1600. Арк. 92.
- ²⁴ Там само. Спр. 550. Арк. 68–69.
- ²⁵ Там само. Спр. 2. Арк. 91.
- ²⁶ *Широчин С., Михайлик О., Степанець К.* Невідоме Лівобережжя. 1960-1980-ті. Київ, 2018. С. 6.
- ²⁷ Держархів м. Києва, Ф. Р-1569. Оп. 1. Спр. 1149. Арк. 32.
- ²⁸ Там само. Спр. 1600. Арк. 92.
- ²⁹ Населення м. Києва: стат. зб. / Київське міське управління статистики. Київ, 2003. С. 7.
- ³⁰ Ілюстрована історія Києва... С. 313.
- ³¹ Держархів м. Києва. Ф. Р-1573. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 4.
- ³² Там само. Спр. 9. Арк. 23.
- ³³ Коляска І. Освіта в радянській Україні. Торонто, 1970. С. 50.
- ³⁴ Ілюстрована історія Києва... С. 322.
- ³⁵ З приводу процесу над Погружальським // Сучасність. Київ, 1965. № 2. С. 78–84.
- ³⁶ Там само. С. 82.
- ³⁷ Галузевий державний архів Служби безпеки України. Ф. 16. Оп. 14. Спр. 3. Арк. 199–202. Оригінал. Цит. за: Шлях до незалежності: суспільні

настрої в Україні кін. 80-х рр. ХХ ст. Документи і матеріали. До 20-ї річниці незалежності України. /ред. рада: В. Смолій (гол.) та ін. Київ, 2011. С. 24–26.

³⁸ Держархів м. Києва. Ф. Р-1. Оп. 8. Спр. 2813. Арк. 299–300.

On the basis of archival documents, the development of the Dnipro district from the time of its creation until the second half of the 1980s was highlighted. The process of its growth and development during the three five-year period, transforming into the most populated district of the city, is shown.

Key words: Kyiv; Dnipro district; the Executive Committee of the Dnipro District Council of People's Deputies; industry; residential development; Five Years.